

Adam JASKULSKI

Poznań

Pomiędzy *splendid isolation* a integracją. Relacje Wielkiej Brytanii z Europą Zachodnią w czasach Schumana

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest analiza polityki i stanowiska brytyjskiego oraz ich ewolucji, w kontekście aktywności Roberta Schumana, jako premiera i ministra spraw zagranicznych Francji. Ramy analizy należy zakreślić na rok 1947, kiedy to Robert Schuman obejmuje stanowisko premiera Francji. Natomiast jako ich koniec należy wskazać zasadniczo rok 1950, czyli moment zaprezentowania planu Schumana. Tylko w ograniczonym zakresie analiza jest prowadzona do roku 1954, czyli upadku projektu Europejskiej Wspólnoty Obronnej.

Słowa kluczowe: Integracja, Schuman, Zjednoczone Królestwo, Europa Zachodnia, izolacja

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest analiza polityki i stanowiska brytyjskiego oraz ich ewolucji, w kontekście aktywności Roberta Schumana, jako premiera i ministra spraw zagranicznych Francji. Jest to bardzo ważny temat, odnoszący się do początków procesu integracji europejskiej, który bez wątpienia w zasadniczy sposób zaważył, na dalszym jego rozwoju. Prezentowana analiza pozwoli także na ukazanie stanowiska samego Roberta Schumana do ewentualnej integracji Wielkiej Brytanii z Europą kontynentalną.

Analiza zostanie oparta na: dokumentach oficjalnych dyplomacji brytyjskiej, francuskiej, amerykańskiej; artykułach prasowych oraz publikacjach naukowych odnoszących się do postawionego zagadnienia.

Określając ramy czasowe niniejszego artykułu, ich początek należy zakreślić na rok 1947, kiedy to Robert Schuman obejmuje stanowisko premiera Francji. Natomiast jako ich koniec należy wskazać zasadniczo rok 1950, czyli moment zaprezentowania planu Schumana. Tylko w ograniczonym zakresie analiza jest prowadzona do roku 1954, czyli upadku projektu Europejskiej Wspólnoty Obronnej.

Hipoteza podlegająca weryfikacji w niniejszym artykule zakłada, iż Wielka Brytania kierowana przez rząd Partii Pracy, w analizowanym okresie, dokonała przesunięcia w polityce europejskiej z pozycji pragmatycznego zaangażowania we współpracę z państwami Europy Zachodniej, do pozycji izolowania się od francuskich propozycji integracyjnych, ze względu na ich ponadnarodowy charakter.

Terminem, który należy wyjaśnić na wstępie jest użyty w tytule termin *splendid isolation*. Jest on jest oczywiście nawiązaniem do XIX-wiecznego pojęcia określającego brytyjską politykę w stosunku do Europy kontynentalnej. Jednakże w niniejszym artykule,

odnoszącym się do analizy rzeczywistości po II wojnie światowej należy rozumieć go szerzej, jako poszukiwanie atrybutów mocarstwowości w polityce światowej, które to definiowały stosunek Wielkiej Brytanii do kontynentu europejskiego, rozumiany jako brak konieczności angażowania się w działania integracyjne i poszukiwanie impulsów rozwojowych, we współpracy pozaeuropejskiej.

Uwarunkowania polityki Wielkiej Brytanii do Europy Zachodniej po II wojnie światowej

Analizując uwarunkowania stosunku Wielkiej Brytanii do podejmowanych europejskich inicjatyw zjednoczeniowych i federalizujących, należy wskazać kilka kwestii. Po pierwsze, Wielka Brytania w przeciwieństwie do państw Europy kontynentalnej, wyszła z II wojny światowej jako państwo zwycięskie i mocarstwo, jak państwo, które uniemożliwiło wejście agresora na swoje terytorium. Dlatego też, o ile na kontynencie silne były tendencje antypaństwowe, rozumiane jako obarczanie konstrukcji (istoty) państw narodowych winą za tragedie ostatnich lat, o tyle w Wielkiej Brytanii było wprost przeciwnie. Brytyjczycy byli dumni ze swego państwa. Tym samym na kontynencie istniała tendencja do ograniczania suwerenności państw, np. na rzecz jakiejś (jeszcze nieokreślonej) struktury integracyjnej, a na Wyspach, tego typu koncepcje były bardzo negatywnie postrzegane. Po drugie, Wielka Brytania z powodów geopolitycznych dystansowała się praktycznie zawsze, od wydarzeń i pomysłów ideologicznych pojawiających się na kontynencie. Po II wojnie światowej Winston Churchill nawołując do stworzenia Stanów Zjednoczonych Europy (bez Wielkiej Brytanii), jednocześnie prezentował koncepcje zjednoczenia Wspólnoty Narodów (Commonwealth of Nations, dalej także jako Commonwealth) ze Stanami Zjednoczonymi. Prócz tego Brytyjczycy, wiodący prymat w ramach Commonwealth, uznawali wszelkie koncepcje, które mogłyby górować nad tym podmiotem za niedopuszczalne, co wiązało się też z przeświadczeniem warunkowanym historycznie o niemożności istnienia jakiegokolwiek wyższej władzy nad parlament brytyjski. Po trzecie, politykę *splendid isolation* kształtowały: uwarunkowania ekonomiczne odróżniające Wielką Brytanie od innych państw Europy Zachodniej, czyli oparcie powojennej gospodarki brytyjskiej na handlu z byłymi koloniami i inna struktura gospodarcza, znacznie bardziej rolnicza państw kontynentu, w porównaniu z przypadkiem brytyjskim. W taki też sposób część wskazanych uwarunkowań była postrzegana przez samego Roberta Schumana (Popowicz, 2006, s. 48–52; Schuman, 2009, s. 58).

Trzy sprawy które można by zbić i dać na wprowadzenie lub zakończenie i bardziej zaakcentować/ spuentować dlaczego powodowały oddalenie od polityki innych stolic europejskich.

Stosunki brytyjsko-francuskie w przeddzień ogłoszenia Planu Schumana

Analizę wzajemnych relacji brytyjsko-francuskich należy rozpocząć od zakreślenia sytuacji wewnętrznych obu państw. W Wielkiej Brytanii rządy sprawowała Partia Pracy, po przegranych przez Partię Konserwatywną wyborach, na czele której stały Winston

Churchill, znany ze swoich wypowiedzi dotyczących jednoczenia kontynentu europejskiego. Partia Pracy przede wszystkim skoncentrowana była na zmianach gospodarczych, które były podstawą jej programu wyborczego, przede wszystkim na nacjonalizacji gospodarki, co wiązało się z ograniczeniem wpływu „kapitalistów” na gospodarke brytyjską.

W przypadku Francji mamy do czynienia z trudnym czasem trwania IV Republiki, której system polityczny był raczej mało stabilny. Ówczesny rząd (którym kierował Robert Schuman, jako premier, a w kolejnym sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych) był zaciekle atakowany przez komunistów i gaullistów, co było czynnikiem dysfunkcyjnym także w polityce zagranicznej Francji.

Robert Schuman jest przede wszystkim znany ze swojej aktywności, jaką podejmował pełniąc funkcję Ministra Spraw Zagranicznych Francji, gdyż to właśnie w tym okresie zaprezentował plan autorstwa Jeana Monnet zakładający integrację sektorów stali i węgla Francji i RFN, a także potencjalnie innych państw oraz poddanie ich niezależnej od państw narodowych, a więc ponadnarodowej władzy. Jednakże jego aktywność międzynarodowa obejmuje także wcześniejsze pełnienie funkcji premiera Francji w latach 1947–1948. W okresie pełnienia wspomnianych funkcji rządowych, Robert Schuman brał udział w tworzeniu organizacyjnych podstaw powojennego porządku w Europie, którego dopełnieniem, jak się okazało w przyszłości kluczowym, był Plan zaprezentowany 9 maja 1950 roku.

Tuż po II wojnie światowej to Wielka Brytania z Francją definiowały, co jest kluczowym zagrożeniem dla pokoju europejskiego i przez pierwsze lata, pomimo ekspansji komunizmu, to nadal Niemcy, a po utworzeniu dwóch państw niemieckich – RFN i NRD, były uznawane za potencjalnego agresora, mogącego po raz kolejny zburzyć pokój w Europie. Efektem uznania RFN za potencjalnego agresora były umowy międzynarodowe, takie jak Pakt Dunkierski z 1947 roku (zawarty jeszcze przed objęciem przez Roberta Schumana funkcji premiera) i Pakt Brukselski z 1948 roku. Pierwszy zawarty tylko pomiędzy Francją i Wielką Brytanią, a drugi już z udziałem państw Beneluksu, ustanawiały szeroką kooperację (m.in.: polityczną, ekonomiczną) i sojusz militarny, na wypadek groźby agresji niemieckiej. Ów potencjalny agresor był jasno określany w tych umowach (Geraud, 1954, s. 376–377).

Przełomem, dla relacji francusko-brytyjskich, było zdefiniowanie na nowo państwa mogącego zagrozić pokojowi w Europie, co nastąpiło w latach 1948–1949. To Związek Radziecki wraz ze swoimi sojusznikami, został uznany za potencjalne zagrożenie dla państw Europy Zachodniej. Owa zmiana w postrzeganiu zagrożenia dla pokoju w Europie, wymuszała także poszukiwanie nowego miejsca dla Niemiec Zachodnich, które zgodnie ze stanowiskiem amerykańskim i brytyjskim z założenia miały zostać włączone w system bezpieczeństwa atlantyckiego. Ów pomysł na sposób postępowania w stosunku do RFN wpłynął na zdefiniowanie w dłuższej perspektywie czasu także sojuszu brytyjsko-francuskiego, gdyż z założenia pierwszym krokiem do rzeczywistego włączenia RFN w system atlantycki, musiało być pojednanie francusko-niemieckie.

Jednakże istniejące wciąż wątpliwości po stronie francuskiej odnoszące się do obawy o ponowną agresję ze strony Niemców powiązane z interesami gospodarczymi, powodowały, iż anglosaskie koncepcje przyspieszonej odbudowy suwerennego państwa zachodniemieckiego, były bardzo ostrożnie przyjmowane przez Francuzów. Pomysł

remilitaryzacji RFN to także moment pewnego zwrotu w relacjach brytyjsko-francuskich, gdyż o ile wcześniejsza współpraca była wręcz wzorowa, o tyle obecnie francuskie władze były po części ignorowane przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię w zakresie podejmowania decyzji dotyczących przyszłości Niemiec. Robert Schuman pomimo trzech wizyt złożonych brytyjskiemu ministrowi spraw zagranicznych, Ernestowi Bevinowi, w okresie od lipca do sierpnia 1949 r., przed konferencją ze Stanami Zjednoczonymi, która miała odbyć się w Waszyngtonie w kolejnych miesiącach, gdzie miano dyskutować o kwestii niemieckiej (czyli odbudowanie armii zachodniemieckiej oraz włączeniu RFN do NATO), brytyjski minister zbywał Roberta Schumana w kwestii wątpliwości przez niego podnoszonych. Wynikało to między innymi także z chęci Brytyjczyków, do przekonania Stanów Zjednoczonych, iż to właśnie oni powinni być najważniejszym, a może i jednym partnerem z Europy, z którym to Amerykanie powinni kształtować jej przyszłość, jak i świata. Potwierdzeniem tego były wydarzenia z drugiej połowy 1949 roku, gdzie jeden z brytyjskich ministrów, Stafford Cripps na forum Rady Europy, stwierdził iż Anglia będzie angażowała się we współpracę z Europą, o ile to nie będzie kolidowało z jej zobowiązaniami w ramach Wspólnoty Narodów. Dodatkowo Brytyjczycy zadbali o wydzielenie ich z programu odbudowy Europy, czyli planu Marshalla, i stworzenie dla nich oddzielnego komponentu. Dopelnieniem takiego stanowiska brytyjskiego, było memorandum z grudnia 1949 roku, w którym rząd brytyjski stwierdził, iż „integracja ekonomiczna w Europie nie jest ani możliwa, ani pożądana”. Natomiast zgodnie z tym memorandum, możliwa była integracja polityczna, jednakże oparta na NATO, a nie Radzie Europy. Jednakże ten dokument roztaczający pewną realistyczną wizję integracji politycznej został w rzeczywistości przemilczany przez Roberta Schumana (Geraud, 1954, s. 382–383).

Dodatkowo Brytyjczycy rozpowszechniali koncepcje pojawiające się w prasie, iż Stany Zjednoczone dokonały zasadniczej zmiany w swojej polityce europejskiej prowadzonej od 1947 roku, której to podstawą był brak różnicowania polityki europejskiej w stosunku do Zjednoczonego Królestwa i Europy kontynentalnej. Owa rzekomo zapowiadana zmiana polityki amerykańskiej miała właśnie opierać się na rozpoczęciu prowadzenia polityki oddzielnie ukierunkowanej na Wielką Brytanię i oddzielnie na kontynent europejski. Podstawą tego miał być niezależny sojusz amerykańsko-brytyjsko-kanadyjski. Miało to uświadomić Europejczykom, iż nie ma możliwości powołania jednej zintegrowanej wspólnoty w Europie (United States Department of State, 1950, s. 623–624).

Jak stwierdził amerykański dyplomata Charles Bohlen, „Brytyjczycy próbowali odgrywać podwójną rolę, państwa europejskiego ze zobowiązaniami międzynarodowymi oraz imperium z europejskimi powiązaniami” (United States Department of State, 1950, s. 624).

Tym samym kończył się okres zbieżności wizji Wielkiej Brytanii oraz Francji, co do rozwoju sytuacji w Europie. Brytyjskie działania wynikały z poczucia mocarstwowości, pomimo dużego osłabienia pozycji brytyjskiej po II wojnie światowej. W ocenie Brytyjczyków strategicznym zagrożeniem była aktywność i ekspansywność Związku Radzieckiego, a położenie geograficzne Wielkiej Brytanii wpływało na pewien brak zrozumienia dla obaw jej francuskiego sojusznika. Dla Brytyjczyków najważniejsza była współpraca z najsilniejszym mocarstwem świata zachodniego, czyli Stanami Zjednoczonymi, gdyż to ten sojusz pozwalał współdecydować Brytyjczykom o najistotniejszych sprawach globalnych.

Jednocześnie bardzo dobrze funkcjonowała współpraca Francuzów z Brytyjczykami w kwestiach dotyczących Afryki. Polegała ona przede wszystkim na koordynacji działań na forum ONZ, w celu ochrony wspólnych interesów w stosunku do istniejących w Afryce kolonii (Geraud, 1954, s. 386). Jednakże jak się okazało następnie z perspektywy czasu, akurat ten obszar współpracy ze względu na proces dekolonizacji, ulegał swoistej samolikwidacji.

Oprócz tego należy wspomnieć, iż w analizowanym okresie władze brytyjskie były bardzo silnie zaangażowane w działanie Rady Europy, w której widziały najważniejszą strukturę współpracy w Europie po II wojnie światowej. Dodatkowo politycy brytyjscy, bardzo mocno byli zaangażowani w Ruch Europejski. Najznamienitszą postacią był brytyjski premier Winston Churchill. Jednakże jak wynika z prowadzonej analizy, rządząca Partia Pracy miała tendencje do marginalizowania przedsięwzięć, które mogłyby być sprzeczne z jej socjalistycznymi ideami.

Rosnący brak zaufania między Francją a Wielką Brytanią dobrze ilustruje fakt, iż działania Roberta Schumana w porozumieniu z Kanclerzem RFN były utrzymywane w tajemnicy przed formalnym ogłoszeniem planu. Zważywszy na spodziewany stosunek Brytyjczyków do tego pomysłu, także sprawą kluczową było utrzymywanie planu w tajemnicy przed nimi. Pomysłodawcy pierwszej Wspólnoty, uznali iż w sytuacji zorientowania się dyplomacji brytyjskiej o planie Schumana przed jego oficjalnym ogłoszeniem, użyje ona wszelkich dostępnych środków i z dużym prawdopodobieństwem skutecznych, w celu storpedowania pomysłu Jeana Monnet (Young, 1999, s. 52).

Dlatego też brytyjski ambasador w Paryżu został poinformowany o Planie Schumana na 10 minut przed jego ogłoszeniem. Brytyjski minister spraw zagranicznych w rozmowie z francuskim ambasadorem w Londynie, w nawiązaniu do tego faktu, stwierdził: „między nami coś się zmieniło” (Geraud, 1954, s. 383).

Plan Schumana i jego odbiór przez polityków brytyjskich

Brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin wiedział, że Plan Schumana nie jest z założenia propozycją antybrytyjską, dlatego pomimo stworzenia Planu w tajemnicy przed nim dość szybko przeszedł do porządku nad tą nielojalnością ze strony sojusznika. Jednakże założenia planu uświadomiły premierowi Wielkiej Brytanii Clementowi Attlee, iż po raz pierwszy po II wojnie światowej, Wielka Brytania traci zdolność kontroli wydarzeń dziejących się na kontynencie europejskim (Young, 1999, s. 45–46).

Odnosząc się do brytyjskiej reakcji na zaprezentowany Plan należy zwrócić uwagę na bardzo niekorzystną sytuację po stronie brytyjskiej, jaką były choroby dwóch kluczowych osób w rządzie Clementa Attle, czyli ministra spraw zagranicznych Ernesta Bevin, który dopiero co opuścił szpital oraz Stafforda Crippsa ministra finansów, który także ciężko chorował? Brak osób decyzyjnych w rządzie brytyjskim spowodował preferowanie przez urzędników brytyjskich stanowiska negocjowania pomysłu Francuzów, jako niewykonalnego, a więc potraktowanego bardzo powierzchownie i bez właściwej szybkiej reakcji (Young, 1999, s. 45–52).

Po ogłoszeniu, w dniu 10 maja 1950 roku, Planu Schumana członkowie brytyjskiego rządu bardzo ostrożnie wypowiadali się, co do tego pomysłu. Wręcz przez te wypowiedzi

przebija wielka podejrzliwość, co do intencji i skutków francuskiej propozycji. Została ona potraktowana, jako ogromne wyzwanie nie tylko dla Wielkiej Brytanii, ale i Stanów Zjednoczonych. Federalizowanie Europy uznawano za zagrożenie dla spójności wspólnoty atlantyckiej. Otwartość planu, także potencjalnie na państwa Europy Wschodniej była oceniana, jako dopuszczenie Rosji do zarządzania przemysłem stalowym i wydobywaniem węgla w Europie Zachodniej (*Record*, 1950).

Oficjalne stanowisko rządu brytyjskiego odnoszące się do Planu Schumana zaprezentowane 12 czerwca 1950 roku, zostało poprzedzone stanowiskiem Komitetu Wykonawczego Partii Pracy, w skład którego wchodził między innymi premier Clement Attlee i minister spraw zagranicznych Ernest Bevin. Dokument ten został przyjęty jednomyślnie i był bardzo mocno krytyczny w swojej ocenie Planu Schumana. Stwierdzał on m.in., że Europejczycy nie chcą supranarodowej władzy, która miałaby na celu nakładanie na państwa zobowiązań, chcą tylko koordynacji w ramach porozumień międzypaństwowych. W rzeczywistości stanowisko partyjne zostało przyjęte ponad dwa tygodnie przed ogłoszeniem stanowiska rządu brytyjskiego, jednakże ogłoszono je tylko kilka godzin przez oficjalną odpowiedź rządu Wielkiej Brytanii na forum parlamentu (Lipgens, Loth, 1988, s. 746).

Spoglądając z brytyjskiej perspektywy na zarysowany już wcześniej problem niemiecki w kontekście Planu Schumana, należy zauważyć poparcie dla tej inicjatywy, jako realizującej w znacznym stopniu cele i założenia brytyjskiej polityki w stosunku do remilitaryzacji RFN. Brytyjczycy mieli także świadomość, iż jest to plan dobry dla Francji, gdyż rozwiązuje wiele obaw Francuzów w relacjach z RFN (*Memorandum*, 1986, s. 1023).

Brytyjska Wysoka Komisarz w Niemczech, wskazując na potencjalne konsekwencje planu Schumana dla Wielkiej Brytanii, dokonuje celnej konkluzji, która nie została tak otwarcie wyrażona w innych rządowych dokumentach, czy wystąpieniach, ale zapewne niewypowiedziana miała zasadniczy wpływ na postępowanie Brytyjczyków. W ocenie Ivone Kirkpatrick, zaangażowanie Wielkiej Brytanii w ten projekt oznacza przejście do etapu współpracy, z którego nie ma już możliwości powrotu, a który będzie skutkował zbudowaniem jakiejś formy federacji w Europie (*Memorandum*, 1986, s. 1023).

W pierwszych dniach po ogłoszeniu Planu Schumana, rząd brytyjski przyjął opcję wyczekiwania, a swoją pozycję nieodnoszenia się do planu, motywował niekompletnością francuskiej propozycji, nawet po rozmowach z Jeanem Monnet. Jednakże było to postępowanie czysto taktyczne, o ile jak wskazano powyżej rząd Wielkiej Brytanii dostrzegł pozytywy planu w stosunku do kwestii niemieckiej, sam nie chciał stać się członkiem nowo tworzonej organizacji, ale jednocześnie nie chciał na samym początku otwarcie tego powiedzieć (*Note*, 1986, s. 1023).

Brytyjski rząd choć zachęcał swoich francuskich partnerów do jak najszybszego podjęcia rozmów w sprawie realizacji założeń Planu Schumana, to jednocześnie bardzo szybko zdystansował się od udziału w tych negocjacjach, gdyż rząd francuski w memorandum z 25 maja 1950 roku rozesłanym do zainteresowanych państw, jako warunek przystąpienia do rokowań wskazywał konieczność zaakceptowania podstawowej zasady planu Schumana, czyli powołania niezależnej władzy z pewnym zakresem suwerennych kompetencji (*Memorandum*, 1950). Schuman wraz ze swoimi współpracownikami uznawał wagę szybkiego rozpoczęcia negocjacji z dwóch zasadniczych powodów. Po pierwsze,

wynikało to z doświadczeń z wcześniejszymi projektami integracyjnymi, w przypadku których niepodjęcie konkretnych działań realizacyjnych w szybkim czasie od momentu ich ogłoszenia skutkowało ich upadkiem. Po drugie, obawiano się coraz ostrzejszych sprzeciwów ze strony grup interesu, które mogły odczuć negatywne skutki proponowanych rozwiązań. Dlatego ważny był już wcześniej przywoływany element zaskoczenia, ale także jak najszybsze zaangażowanie jak największej liczby rządów w realizację Planu Schumana („The Manchester Guardian”, 1950).

W jednym z artykułów w analizach prasowych w ówczesnym czasie, pojawiły się spostrzeżenia, iż bardzo trudno ocenić, czego w rzeczywistości rząd francuski oczekuje od Wielkiej Brytanii, oczywiście poza tym co było oficjalnie ogłaszane. A więc, czy chodzi tylko o „błogosławieństwo” brytyjskie dla podejmowanych działań, czy może o jak największe wsparcie w realizację tego projektu, ale bez bezpośredniego udziału Wielkiej Brytanii, czy też o pełen udział w proponowanej strukturze integracyjnej („The Manchester Guardian”, 1950).

Analizując elementy kształtujące stosunek Wielkiej Brytanii do planu Schumana, należy zwrócić uwagę na kilka kwestii, może nie o zasadniczym znaczeniu, jednakże wpływających na odbiór francuskiej propozycji integrowania sektorów węgla i stali. Dwóch „ojców Europy”, kluczowych dla podejmowania pierwszych decyzji o wdrożeniu planu, tj. Schumana i Adenauera łączyła wspólnota języka niemieckiego. Podobnie rzecz miała się z premierem Włoch Alcide De Gasperim, który także posługiwał się niemieckim. Dlatego też warto zwrócić uwagę, iż zjednoczona Europa została w ocenie Brytyjczyków wymyślona po niemiecku. Drugim, nawet ważniejszym elementem jest fakt, iż niemal wszyscy „ojcowie Europy” byli żarliwymi katolikami, a sama idea projektu, chociaż dotyczył on przecież węgla i stali była przesycona chrześcijaństwem rzymskokatolickim. Natomiast Wielka Brytania, jako kraj protestancki, który w przeszłości przeszedł trudne rozstanie z religią rzymskokatolicką, przesiąknięty był ogromnymi uprzedzeniami w stosunku do „katolickiej Europy”. Postawa ta dotyczyła także brytyjskiego ministra spraw zagranicznych E. Bevina, co tym samym wpływało na jego podejrzania w stosunku do propozycji Schumana. Dodatkowo zostało to nasilone przez otoczenie ówczesnego brytyjskiego ministra spraw zagranicznych, które to uznawało zaprezentowany plan, jako część spisku Watykanu, a nawet próbę rekonstrukcji Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Jednocześnie nie można zapomnieć o bardzo negatywnym stanowisku Kościoła katolickiego do idei i partii socjalistycznych (a taką też była ówczesnie rządząca w Wielkiej Brytanii Partia Pracy), co w niektórych krajach europejskich przejawiało się wręcz w ekskomunikowaniu wyborców głosujących na socjalistów, co dodatkowo potęgowało niechęć socjalistów do polityków chadeckich, do grona których należeli m.in.: Robert Schuman, Jean Monnet, Konrad Adenauer (Young, 1999, s. 50–51).

Przytoczone czynniki wpływające na kształtowanie brytyjskiej postawy w stosunku do propozycji i działań Schumana, wskazują na ogromne znaczenie elementów kulturowych, osobowościowych i charakterologicznych oraz doświadczenia życiowego decydentów. Jak wskazano brytyjska reakcja na propozycję Schumana była bardzo mocno kształtowana przez postrzeganie osób stojących za tym planem, na co oczywiście wpływały określone uprzedzenia brytyjskiego premiera. Jednakże za taką, a nie inną reakcją stały twarde interesy i to one miały decydujący wpływ na postrzeganie planu Schumana.

Plan Schumana jeszcze z jednego powodu był dla władz Wielkiej Brytanii nie do przyjęcia. Program nacjonalizacji brytyjskiego przemysłu uniemożliwiał włączenie gospodarki Wielkiej Brytanii w jakiegokolwiek struktury federacyjnego, gdyż ów polityczny plan nacjonalizacji przedsiębiorstw musiałby zostać zlikwidowany. Poddanie sektora węgla i stali ponadnarodowym instytucjom, klóciłoby się z ideą poddania ich zarządzaniu przez władze państwowe (Geraud, 1954, s. 382).

Brytyjskie izolowanie się od problemów kontynentu, spowodowane m.in. przekonaniem o specjalnych stosunkach ze Stanami Zjednoczonymi oraz koncepcją oparcia rozwoju gospodarczego na Wspólnocie Narodów, wywołało przekonanie u Roberta Schumana, iż Francja musi samodzielnie znaleźć rozwiązanie problemów kontynentu, przede wszystkim zabezpieczenia się w relacjach z RFN. Stąd też skoro brak było swobodnej lojalności ze strony brytyjskiej, także Robert Schuman prezentując swój plan nie widział konieczności informowania o tym władz brytyjskich, a wręcz jak wskazano obawiał się stordedowania go przez dyplomację brytyjską, jeszcze przed jego formalnym ogłoszeniem.

Nie analizując już wielokrotnie opisanego życiorysu Schumana, należy jednak przypomnieć, iż idea zaproponowana przez Monnet, została przejęta przez Schumana właśnie ze względu na jego osobiste doświadczenie życiowe, czyli obserwowanie i doświadczanie zła będącego efektem wojen francusko-niemieckich. Był to więc ważny czynnik kształtujący politykę Schumana. Potwierdzenie znajdujemy w samym Planie, gdzie francuski minister wprost odwołuje się do konieczności zbudowania Federacji Europejskiej, „aby ulżyć regionom skazanym na produkcję oręża wojennego, którego były najdłużej ofiarami” (*Deklaracja*).

Najważniejszą kwestią kontrowersyjną z perspektywy Wielkiej Brytanii w Planie Schumana było założenie o poddaniu zarządzania sektorami węgla i stali Wysokiej Władzy, czyli instytucji niezależnej od państw członkowskich. W ocenie Schumana, tylko taka konstrukcja uniemożliwi powstawanie klinców decyzyjnych, tak powszechnych w organizacjach międzynarodowych opartych na zasadzie międzyrządowości i jednomyślności w podejmowaniu decyzji. Dodatkowo niezależność Wysokiej Władzy umożliwi Francji efektywną kontrolę nad przemysłem ciężkim RFN, a więc zabezpieczy Francję przed możliwością wykorzystania go przez RFN do budowy potęgi militarnej. Dla Francuzów sprzeciw władz brytyjskich w stosunku do tego rozwiązania był oczywisty i przewidywany. Pomimo więc zachęcania przedstawicieli Wielkiej Brytanii do udziału w negocjacjach traktatu o powołaniu wspólnoty węgla i stali, dla Francji ważniejsze było utrzymanie zasadniczego elementu Planu, czyli właśnie władzy o charakterze supranarodowym, niż kontynuowanie tych rozmów z udziałem Wielkiej Brytanii (Diebold, 1950, s. 118).

Należy na koniec wspomnieć o jeszcze jednym ważnym elemencie dyskusji odnoszącej się do Planu Schumana, jakim jest niepewność co do efektów jego wdrażania. Także w Wielkiej Brytanii bardzo często politycy posługiwali się tym argumentem. Dokonywali tego jednak na dwa sposoby. Podstawowy odnosił się właśnie do wspomnianej powyżej niepewności, co do ostatecznych rezultatów z jednej strony negocjacji, a z drugiej strony realnego działania wdrożonego projektu. Drugi sposób natomiast polegał na przypisywaniu konkretnych (najczęściej negatywnych) skutków proponowanych rozwiązań. Jako przykład można tu przytoczyć słowa Anthony'ego Edena, wypowiedziane

w Izbie Gmin, w których stwierdza, że właśnie sojusz francusko-niemiecki, z Wielką Brytanią jedynie w roli obserwatora, to jest największe marzenie Rosji, które właśnie dochodzi do skutku. Nawet Winston Churchill, jeden z najważniejszych orędowników zjednoczonej Europy (ale oczywiście bez Wielkiej Brytanii), wyraził obawę, czy próby zjednoczeniowe podejmowane na kontynencie nie doprowadzą w rzeczywistości do bardzo niebezpiecznej sytuacji, jaką byłoby powstanie neutralnego geopolitycznie bloku państw w Europie (Diebold, 1950, s. 126–127). Choć w przypadku słów Churchilla, należy stwierdzić, iż ten argument mógł być użyty w celu skłonienia rządu Partii Pracy do zaangażowania się w realizację Planu Schumana („The Spectator”, 1950, s. 5). Prócz tego, będący w okresie prezentacji planu Schumana w opozycji Winston Churchill dostrzegał także potencjalne zagrożenia ekonomiczne dla przemysłu brytyjskiego, w przypadku uczestnictwa Wielkiej Brytanii w realizacji propozycji Schumana. Z jednej strony podnosił obawy o spadek płac i umniejszanie korzyści socjalnych przynależnych brytyjskim robotnikom, z drugiej strony uznawał, potencjalnie zagrożenie konkurencją ze strony przemysłów państw „nieobciążonych” socjalistycznym rządem (Churchill, 1974, s. 917). Jest to bardzo pragmatyczne spojrzenie, wyrażające rezerwę Churchilla, co do udziału w tym projekcie, jednakże jednocześnie zbieżne, z wcześniejszymi jego wypowiedziami, co do miejsca Wielkiej Brytanii w jednoczącej się Europie.

Bardzo trudną sprawą do oceny pozostaje, z jednej strony intencja stojąca za stanowiskiem francuskim co do konieczności zaakceptowania wspomnianej powyżej podstawowej zasady, władzy ponadnarodowej, przed przystąpieniem do negocjacji, a z drugiej strony wpływu jej braku na ostateczne powodzenie negocjowania powstania EWWiS. W pierwszym przypadku, obok argumentów przytaczanych powyżej, pojawia się pytanie, czy Robert Schuman stawiając ów warunek, miał świadomość, iż z punktu widzenia rządu brytyjskiego będzie on nie do zaakceptowania? Pytanie na które jeszcze trudniej znaleźć odpowiedź, to czy w przypadku braku postawienia tego warunku, jako podstawy do rozpoczęcia negocjacji, Wielka Brytania wzięłaby w nich udział, i jaki byłby ich ostateczny efekt.

Poszukując tylko próby odpowiedzi na pierwsze pytanie, można przywołać stwierdzenie Schumana, który początkowo dostrzegał entuzjazm wśród niektórych członków Partii Pracy do swojej propozycji, jednakże mimo to po dokładniejszym zastanowieniu Brytyjczycy odrzucili te propozycje. Dopiero wtedy Schuman zdał sobie sprawę z przepaści dzielącej Francję i Wielką Brytanię, która jest nie do pokonania (Schuman, 2009, s. 78–79). A więc, można przyjąć, że warunek zaakceptowania supranarodowej władzy postawiono, nie po to aby rząd brytyjski „wyrzucić” z negocjacji, to Schuman musiał dopuszczać ewentualność, iż ta kwestia może usztywnić stanowisko brytyjskie i doprowadzić do nieuczestniczenia tego kraju w dalszych rozmowach (*Message*, 1950).

W przypadku drugiego pytania, czyli ustalenia czy brak konieczności zaakceptowania zasady władzy ponadnarodowej spowodowałby przystąpienie Brytyjczyków do negocjacji, z dużym prawdopodobieństwem możemy stwierdzić, iż rząd brytyjski wzięłaby w nich udział. Natomiast wręcz niemożliwym jest określenie efektów takich negocjacji, przy udziale Brytyjczyków. Być może w sytuacji oporu rządu brytyjskiego przed rozwiązaniami ponadnarodowymi, Wielka Brytania i tak na późniejszym etapie zrezygnowałaby ostatecznie z negocjacji.

Inicjatywa Europejskiej Wspólnoty Obronnej – zarys problemu

W przypadku negocjacji Traktatu o Europejskiej Wspólnocie Obronnej, który miał być kolejnym krokiem w realizacji nakreślonego przez R. Schumana i J. Monnet planu federalizacji Europy, poprzez drobne kroki, udział Brytyjczyków w powoływaniu tej Wspólnoty był znacznie bardziej konstruktywny, niż w przypadku EWWiS. Chociaż początkowo Brytyjczycy, jak i Amerykanie odczytywali działanie Francji, jako grę na zwłokę mającą na celu opóźnienie tworzenia armii zachodniemieckiej. Jednakże późniejsza postawa objawiała się, jako „życzliwe wsparcie” dla tego projektu, gdzie jak już wcześniej zaznaczono, zakładano jeszcze większe włączenie RFN w zachodni system militarny. Było to ważne dla Brytyjczyków i Francuzów, aby obecność militarna RFN w Europie, w pewnym stopniu uzupełniała ich armie zaangażowane w potyczki czy wręcz wojny w koloniach. Podobnie jak w przypadku EWWiS udział Wielkiej Brytanii w tym przedsięwzięciu stał się niemożliwy z powodu założenia o utworzeniu silnych instytucji supranarodowych. Dlatego też brytyjskie propozycje zakładały m.in. podporządkowanie EWWiS oraz EWO Radzie Europy, czyli organizacji o charakterze *stricte* międzyrządowym, co z założenia miało „zmiękczyć” federalistyczne pierwiastki obu Wspólnot. Należy także podkreślić udzielenie przez Wielką Brytanię gwarancji bezpieczeństwa EWO, co było być może swoistą kompensacją dla Francji, która chciała włączenia Wielkiej Brytanii do EWO, jako przeciwwagi dla armii RFN (Łastawski, 2009, s. 106; Popowicz, 2006, s. 56–58). Znacznie bardziej konstruktywne podejście Wielkiej Brytanii można także tłumaczyć zmianą rządu, i ponownym objęciem teki premiera przez W. Churchilla, który, jak już wielokrotnie wspomniano, był znacznie bardziej przyjazny integrowaniu się kontynentu.

Rozpoczęcie wdrażania Planu Schumana dokonało zasadniczej zmiany przywództwa i sojuszy w Europie. Przywództwo i sojusz brytyjsko-francuski, zostały zastąpione przywództwem i sojuszem francusko-niemieckim. Ówczesnie jednak ani politycy, ani eksperci nie byli w stanie przewidzieć skutków owego planu dla układu sił i sojuszy w Europie. Tym bardziej należy doceniać geniusz Monnet i Schumana, którzy poprzez zmianę sojusznika umożliwili utrzymanie pozycji mocarstwowej Francji i jej przywództwa w Europie. Dalsze trwanie Francuzów we współpracy z Brytyjczykami oraz kontestowanie upodmiotowienia RFN, doprowadziłoby ostatecznie do osłabienia wpływu Francji w stosunkach międzynarodowych.

Podsumowanie

Jeśli odwołamy się do koncepcji Schumana, to podstawą integracji jest „wyrzeczenie się suwerennej władzy na rzecz wspólnego władania”, dlatego też Schuman rozumiał stanowisko brytyjskie przeciwne integracji ponadnarodowej. Jednocześnie jak sam stwierdził, miał nadzieję, iż da się przekonać Wielką Brytanię do zaangażowania w proces tworzenia EWWiS. Z drugiej strony dostrzegał swego rodzaju poświęcenie po stronie samych Francuzów, którzy także jako naród dumny, stojący na straży swoich żywotnych interesów narodowych, oddali część swojej suwerenności na organizację supranarodową (Schuman, 2009, s. 57–62).

Jak wykazano, generalne negatywne nastawienie Wielkiej Brytanii do współpracy integracyjnej z Europą Zachodnią po II wojnie światowej było motywowane: geopolityką, gospodarką i samopostrzeganiem się Brytyjczyków, jako narodu wyjątkowego i przeznaczonego do odgrywania pierwszoplanowej roli w polityce światowej. Do tego w okresie rządów Partii Pracy nałożyły się na wskazane motywy przesłanki ideologiczne związane z chęcią realizacji programu socjalistycznego, który odrzucał współpracę ponadnarodową. Tym samym, jak wskazuje hipoteza zaprezentowana we wstępie, pozycja Wielkiej Brytanii, w szczególności pod wpływem propozycji Roberta Schumana, zmieniła się w sposób zasadniczy, kreując w praktyce politykę europejską opartą na zasadzie *splendid isolation*.

Upadek EWO związany jest ze zmianami we francuskiej polityce wewnętrznej, które to zmiany spowodowały koniec ery Roberta Schumana. Schuman pełnił jeszcze istotne funkcje publiczne, jednakże nie miał on już tak dużego wpływu na realne kształtowanie polityki w jednoczącej się Europie. Wzmocnienie gaullistów, a następnie prezydentura generała Ch. de Gaulle stanowiło trudny czas dla relacji brytyjsko-francuskich, ale także dążenia Francji do wzmocnienia swojej pozycji w Europie i na świecie poprzez umacnianie międzyrządowego charakteru integracji europejskiej, a więc swoiste odejście od idei Schumana i Monnet. Jednocześnie rząd brytyjski zauważył, iż oparcie swojej przyszłości na luźnej współpracy w ramach Commonwealth oraz podjęta integracja w ramach Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, nie dają właściwych podstaw rozwoju ekonomicznego ich krajowi. Dlatego też integracja ze Wspólnotami Europejskimi stała się przede wszystkim projektem zabezpieczenia bogactwa dla obywateli Wielkiej Brytanii. Jednakże ze względu na sprzeciw Francji, pomimo złożonego w 1961 roku wniosku, członkostwo Wielkiej Brytanii we Wspólnotach zostało odroczone do roku 1973.

Bibliografia

- Churchill W. (1974), *Address given by Winston Churchill (Edinburgh, 19 May 1950)*, w: *Winston S. Churchill, His complete speeches: 1897–1963*, vol. VIII: 1950–1963, red. R. James, London–New York.
- Deklaracja z 9 maja 1950 roku wygłoszona przez Roberta Schumana*, pobrano ze strony: http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/schuman-declaration/index_pl.htm, dnia 19 grudnia 2014 r.
- Diebold W. (1950), *Imponderables of the Schuman Plan*, „Foreign Affairs”, October.
- Geraud A. (1954), *Rise and Fall of the Anglo-French Entente*, „Foreign Affairs”, Apr.
- Lipgens W., Loth W. (1988), *Documents on the History of European Integration: The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945–1950*, Florencia.
- Lastawski K. (2009), *Historia integracji europejskiej*, Toruń.
- Memorandum by Sir I. Kirkpatrick on the political implications of the Schuman Plan (11 May 1950)* (1986), w: *Documents on British Policy Overseas*, Series II, vol. I: *The Schuman Plan, the Council of Europe and Western European Integration May 1950–December 1952*, red. R. Bullen, M. E. Pelly, Her Majesty's Stationery Office, London, s. 1023.
- Memorandum from the French Government to the British Government (25 May 1950).

- Message from Oliver Harvey to Kenneth Younger on the Schuman Plan question (Paris, 31 May 1950)*, The National Archives of the United Kingdom, [s. 1], Kew, Richmond, Surrey, TW9 4DU, <http://www.nationalarchives.gov.uk/>, Records created and inherited by the Foreign Office, FO. Foreign Office: Legation and Consulate, Luxembourg: General Correspondence, FO 982. Schuman plan: coal and steel; French proposals 1950, FO 982/24.
- Message from the British Embassy in Paris to the French Government (26 May 1950)*.
- Note from Roger Makins to Ernest Bevin (19 May 1950)*, w: *Documents on British Policy Overseas*, Series II, vol. I: *The Schuman Plan, the Council of Europe and Western European Integration May 1950–December 1952*, red. R. Bullen, M. E. Pelly, Her Majesty's Stationery Office, London, s. 1023.
- Popowicz K. (2006), *Historia integracji europejskiej*, Warszawa.
- Record of a meeting at the Foreign and Commonwealth Office: extract on the Schuman Plan* (London, 10 May 1950).
- Schuman R. (2009), *Dla Europy*, Kraków.
- „The Manchester Guardian”, *Crossed wires*', (30 May 1950).
- „The Spectator”, *The debate on the Schuman Plan*, 29 June 1950.
- United States Department of State, *Foreign relations of the United States, 1950. Western Europe*, red. S. E. Gleason, F. Aandahl, vol. III.
- Young H. (1999), *This Blessed Plot: Britain and Europe from Churchill to Blair*, Londyn.

Between splendid isolation and integration. UK relations with Western Europe in the times of Schuman

Summary

The purpose of this paper is to analyse British policy, and position and their evolution in the context of the activities of Robert Schuman as French Prime Minister and Minister of Foreign Affairs. The general framework of the analysis encompasses the period between 1947, when Robert Schuman was appointed Prime Minister of France, and 1950, when the Schuman Plan was presented. To a limited extent, the analysis is continued until 1954, that is up to the collapse of the European Defence Community project.

Key words: integration, Schuman, United Kingdom, Western Europe, isolation